

УДК 338.432:332.1:633.1
© 2014

К.В. Ткаченко

*Білоцерківський
національний аграрний
університет*

** Науковий керівник —
доктор економічних наук
О.М. Варченко*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ*

Основним товаровиробником зернових і зернобобових культур у Київській області є агропідприємства. Проаналізовано динаміку та структуру виробництва зернових і зернобобових культур агропідприємствами в Україні. Проведено групування з метою визначення особливостей вирощування зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах досліджуваної області залежно від розмірів посівних площ.

Ключові слова: зерновиробники, агропродовольчий ринок, сільськогосподарські підприємства, урожайність, господарства населення.

Постановка проблеми. На сьогодні є необхідність проведення наукових досліджень, спрямованих на вивчення питань регіональних особливостей ефективності виробництва у продовольчому підкомплексі, формування ринку зернопродукції, раціонального розвитку окремих галузей сільського господарства.

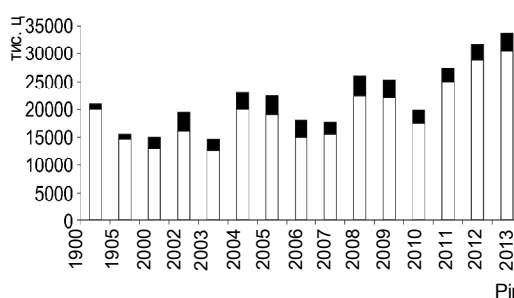
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регіональних особливостей зерновиробництва досліджують В. Андрійчук [1], А. Даниленко [2], С. Мочерний [3]. Вагомий внесок у розроблення питань організації та розвитку аграрного ринку, зокрема формування ринку зерна, зробили С. Чмирь [4], М. Дебатіз [5], О. Шпикуляк [6], В. Решетняк [7], Н. Голомша [8], О. Шпичак [9] та ін.

Матеріали та методи досліджень. Використано системний підхід (для вивчення економічних явищ), структурно-логічний аналіз (для дослідження структурно-динамічних тенденцій зміни виробництва зернових та зернобобових культур), монографічний метод (для вивчення літературних джерел, нормативно-правових актів і практики діяльності окремих виробників зерна).

Результати досліджень та їх обговорення. Основним товаровиробником зернових і зернобобових культур у Київській області залишаються агропідприємства. Частка зерна, вирощеного сільськогосподарськими підприємствами, з роками зменшується. Якщо в 1990 р. сільгосппідприємства вирощували 96,4% зернових культур, то в 1995 р. — 91,4, 2000 р. — 88,4, 2005 р. — 87,7%. У 2009 р. частка зерна, зібраного агропідприємствами, становила 88,9%, у 2011 р. — 89,9%, або 25056,3 тис. ц. У 2012–2013 рр. спостерігалось зростання обсягів виробництва зернових і зернобобових культур в агропідприємствах, що становило 31900,0 та 33429,6 тис. ц відповідно. Частка

населення у виробництві зернових культур залишається досить низькою (майже 10%), враховуючи той факт, що в землекористуванні громадян перебуває майже 35% від загальної площі рілля регіону (рисунок).

Здебільшого це невеликі земельні наділи — до 5 га, що не дає змоги вести ефективне виробництво зернових культур. В умовах стрімкого зростання вартості матеріально-технічних ресурсів, які використовуються у виробництві продукції, воно можливе на площах від 500 га. Крім того, технічне оснащення та фінансові можливості для виробництва продукції в агропідприємствах значно кращі, ніж у господарствах населення. Однак, незважаючи на згадані вище факти, урожайність — один із визначальних показників ефективності вирощування зернових культур — в окремі роки в господарствах населення була вищою порівняно із аг-

Частка в структурі виробництва зернових і зернобобових культур сільськогосподарських підприємств і господарств населення в Київській області: □ — сільськогосподарські підприємства; ■ — господарства населення. **Джерело:** складено і розраховано за даними Головного управління статистики в Київській області

1. Динаміка обсягів і структура виробництва зернових та зернобобових культур у Київській області

Рік	Пшениця		Жито		Ячмінь		Кукурудза		Зерно-бобові		Овес		Гречка		Просо		Зернові та зернобобові культури — всього	
	тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%	тис. ц	%
1985	8930,0	55,9	618,0	3,9	2365,0	14,8	1446,0	9,0	1774,0	11,1	482,0	3,0	242,0	1,5	127,0	0,8	15984,0	100,0
1990	11443,0	56,3	766,0	3,8	2979,0	14,6	1697,0	8,3	2176,0	10,7	744,0	3,7	401,0	1,9	151,0	0,7	20358,0	100,0
1995	7878,8	55,8	567,6	4,0	2735,0	19,4	759,3	5,4	1233,1	8,8	557,7	3,9	294,1	2,2	64,1	0,5	14118,2	100,0
2000	6447,8	50,9	437,7	3,5	2653,1	20,9	969,6	7,8	688,4	5,4	561,3	4,4	681,8	5,5	188,0	1,6	12649,9	100,0
2001	7714,0	54,3	674,0	4,7	3075,2	21,7	982,4	6,9	710,0	5,1	571,7	4,1	419,1	2,9	46,7	0,3	14193,9	100,0
2002	8180,7	52,5	779,5	5,2	3129,7	20,1	2022,6	12,9	733,8	4,7	465,3	2,9	222,5	1,5	25,8	0,2	15572,5	100,0
2003	2077,5	17,5	260,0	2,2	4253,6	35,7	3684,8	30,9	611,5	5,2	527,9	4,4	387,8	3,4	81,9	0,7	11913,6	100,0
2004	8909,2	43,3	937,4	4,6	3489,8	16,9	5722,3	27,8	758,4	3,7	404,3	1,9	316,9	1,5	50,5	0,3	20594,3	100,0
2005	9121,9	45,5	585,1	2,9	3633,8	18,2	5210,6	26,1	796,1	3,9	358,1	1,8	285,6	1,4	40,3	0,2	20034,4	100,0
2006	6454,9	40,5	220,6	1,5	4009,2	25,1	4075,9	25,6	593,4	3,7	273,7	1,7	286,4	1,8	24,7	0,1	15939,6	100,0
2007	6546,1	40,7	231,2	1,4	2305,6	14,3	6262,3	38,9	286,9	1,8	223,5	1,4	207,9	1,3	33,8	0,2	16099,7	100,0
2008	9428,3	41,5	519,6	2,3	4102,8	18,1	7563,3	33,3	382,4	1,7	469,4	2,1	193,2	0,9	46,2	0,1	22708,1	100,0
2009	8496,7	39,6	431,8	1,9	4251,0	18,7	8072,6	35,9	347,7	1,6	281,2	1,4	148,3	0,7	42,9	0,2	22075,7	100,0
2010	4945,2	28,2	172,9	0,9	2230,6	12,8	9497,7	54,2	393,6	2,2	136,9	0,9	115,0	0,7	22,4	0,1	17525,4	100,0
2011	4965,7	19,8	184,5	0,7	1871,8	0,7	17474,2	69,7	136,7	0,5	120,5	0,2	218,5	4,4	71,5	0,3	25056,3	100,0
2012	8751,0	27,4	466,0	1,5	3394,0	10,6	18640,0	58,4	143,0	0,4	257,0	0,8	213,0	0,7	36,0	0,4	31900,0	100,0

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики у Київській області.

2. Групування господарств залежно від розмірів посівних площ під різними видами зернових культур, га

Групи господарств за площею	Пшениця	Жито	Гречка	Кукурудза	Ячмінь	Горох	Овес	Просо	Інші зернові
200	40,7	7,9	3,5	17,5	18,4	0,5	8,7	2,0	0,0
201–500	41,3	4,6	2,6	26,7	19,9	0,8	3,1	0,4	0,0
501–1000	39,4	2,8	5,1	30,5	17,7	1,6	1,7	0,8	0,0
1001–2000	38,7	1,5	4,4	34,8	16,7	2,3	0,9	0,3	0,1
Понад 2000	34,3	0,4	1,2	56,1	6,6	0,8	0,4	0,1	0,1
Київська область у середньому	36,6	1,4	2,7	44,7	11,6	1,3	1,1	0,3	0,1

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики в Київській області.

ропідприємствами. З одного боку, це пояснюється структурою виробництва зернових культур, зокрема в господарствах населення частка кукурудзи, середня врожайність якої на 50–60% вища, ніж інших зернових культур, в загальному виробництві набагато більша. У структурі виробництва зернових культур в господарствах населення кукурудза займає 23%, водночас в агропідприємствах вона становить у середньому близько 70%. З другого боку, наявна певна методологічна недосконалість у збиранні та обробці статистичної інформації щодо виробництва агрокультур. В наявних формах статистичного обстеження неможливо відокремити таку категорію господарств, як фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності. До останнього часу відповідні суб'єкти господарювання класифікувалися як господарства населення. Хоча є приклади, коли окремі підприємці працюють на орендованих землях, площа яких загалом перевищує власні землі більшості фермерів та агропідприємств.

Зернове господарство Київської області є провідною ланкою у продовольчому забезпеченні населення та одним із головних джерел сировини для підприємств переробної промисловості. Із цього випливає, що від рівня розвитку зернового господарства залежить соціально-економічний стан регіону. Динаміку та структуру виробництва зернових і зернобобових культур відображено в табл. 1. Наведені розрахунки свідчать, що валовий збір зернових культур забезпечується переважно вирощуванням трьох провідних культур — пшениці, ячменю та кукурудзи. Найбільшу частку в структурі виробництва зернових у 2012 р. займало виробництво кукурудзи (58,4%), далі — виробництво пшениці (27,4%), частка ячменю становила 10,6% від загального виробництва зернових, жита — 1,5, вівса — 0,8, гречки — 0,7, зернобобових — 0,4 та проса — 0,2%. Валовий збір пшениці у 2012 р. становив 875,1 тис. т, або 76,5% від рівня виробництва цієї культури у 1990 р.

Обсяги виробництва кукурудзи агропідприємствами відповідно становили 1864,0 тис. т, що в 11 разів більше, ніж у 1990 р. Це насамперед пов'язано з підвищенням урожайності культури, яка у 2011 р. зросла до 80,9 ц/га порівняно з 42 ц/га у 1990 р., а в 2012 р. становила 68,1 ц/га, та значним збільшенням посівних площ — із 42,2 тис. га в 1990 р. до 276,5 тис. га у 2012 р.

Аналіз обсягів виробництва ячменю агропідприємствами досліджуваної області свідчить про строкатість показників, яка спостерігається впродовж 1990–2012 рр. Не виявлено чітко вираженої тенденції, яка має стрибкоподібний характер, що найбільшою мірою пояснюється нестабільністю посівних площ і показників урожайності цієї культури.

Зазначимо, що у 2012 р. порівняно із попереднім десятиліттям одержано нижчі врожаї жита — 46,6 тис. т (60,8% від рівня 1990 р.), проса — 3,6 тис. т (23,8%), гречки — 21,3 тис. т (53,1%), вівса — 25,7 тис. т (34,5%).

За ринкових умов виробнича діяльність агровиробників відбувається з урахуванням попиту та пропозиції стосовно сільськогосподарської продукції. В нинішніх умовах агровиробники віддають перевагу вирощуванню найрентабельніших сільськогосподарських культур, що позначається на загальній структурі посівних площ.

Зміна структури посівних площ агропідприємств пояснюється скороченням потреби в кормах, тому зменшилися посівні площі фуражних культур. Так, у 2012 р. площа ячменю порівняно із 2001–2009 рр., а вівса — порівняно з 2000 р. зменшилася на 14,4 тис. га, або майже на 60%. Однак у 2012 р. площа посіву кукурудзи збільшилася на 254 тис. га, або у 10,3 раза, що переважно зумовлено зростанням попиту на цю культуру.

Щоб визначити особливості вирощування зернових та зернобобових культур в агропідприємствах досліджуваної області залежно від розмірів посівних площ, ми провели групування (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, зі зростанням концентрації посівних площ в агропідприємствах змінюється й асортимент сільськогосподарських культур. Так, дрібні агропідприємства надають перевагу вирощуванню пшениці, а високотоварні — вирощуванню кукурудзи, яка має значно вищий рівень рентабельності. Приблизно 20% усіх агропідприємств області реалізують 74,5% пшениці. Слід зазначити, що така виробнича орієнтація дрібних агротоваровиробників зумовлена браком необхідної техніки для післязбиральної доробки та сушіння зерна перед закладанням його на зберігання. Нині на 100 агропідприємств припадає 65 машин для післязбиральної доробки та 29 сушарок.

Останніми роками спостерігається майже однакова закупівельна ціна на пшеницю та кукурудзу, що змушує більшість агротоваровиробників переорієнтуватися на виробництво кукурудзи, враховуючи, що урожайність її значно вища, а собівартість майже однакова. Так, кількість агропідприємств, які вирощували пшеницю в Київській

області у 2012 р. порівняно з 2005 р. знизилася на 3% і становила 419 господарств. Водночас кількість виробників кукурудзи зросла на 38% і становила 342 агропідприємства. Як свідчать результати досліджень, оптимальним вважається співвідношення між цінами на пшеницю та кукурудзу 1:1,26. Нині спостерігається співвідношення, що є нижчим за нормативне (у 2009 р. — 0,98; 2010 р. — 0,92; 2011 р. — 1,05; 2012 р. — 1,1). Співвідношення цін на пшеницю та кукурудзу на внутрішньому ринку є меншим за співвідношення світових цін на ці зернові на світових ринках. Це свідчить про надлишкову закупівлю кукурудзи або про невиправдано низькі ціни на пшеницю.

Головною причиною такого становища є зростання попиту на кукурудзу на світовому ринку. Поточні фундаментальні ринкові дані зосереджені на факті використання великої кількості кукурудзи для виробництва етанолу, що свідчить про тісний зв'язок цін на кукурудзу і цін на енергоресурси.

Висновки

Найбільша частка в структурі виробництва зернових у 2012 р. в Київській області належала виробництву кукурудзи (58,4%), далі — виробництву пшениці (27,4%), частка ячменю становила 10,6% від загального виробництва зернових, жита — 1,5%, вівса — 0,8, гречки — 0,7, зернобобових — 0,4, прося — 0,2%.

За умов стрімкого зростання вартості матеріально-технічних ресурсів, що використовуються у виробництві продукції, саме виробництво можливе на площах від 500 га. Крім того, технічне оснащення та фінансові можливості для виробництва продукції в агропідприємствах значно кращі, ніж у господарствах населення.

Бібліографія

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз/В.Г. Андрійчук; 2-ге вид. — К.: КНЕУ, 2006. — 292 с.
2. Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність зернових на аграрному ринку/Н.Є. Голомша//Економіка АПК. — 2009. — № 12. — С. 83–87.
3. Даниленко А.С. Державна підтримка аграрного сектору економіки в контексті формування передумов для сталого економічного розвитку/А.С. Даниленко//Вісн. БНАУ. — 2009. — Вип. 63. — С. 3–8.
4. Дебатіз М. Нова стратегія маркетингу українського зерна/М. Дебатіз, В. Орехівський, В. Рембіжа, Р. Розвадовський//Пропозиція. — 2012. — № 5. — Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/page=149&itemid=1767&number=54>.
5. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник/С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устинко. — Львів: Світ, 2005. — Т. 2. — 563 с.
6. Решетняк В. Зерновой рынок и большая политика — игра по правилам боев без правил//Зерно: журнал современного агропромышленника. — 2011. — № 11. — С.
7. Чмирь С.М. Особливості формування ринку продовольчого зерна у південному регіоні/С.М. Чмирь//Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С. 56–58.
8. Шпикуляк О.Г. Формування і розвиток ринку зерна в Україні/О.Г. Шпикуляк, Ю.Г. Воскобойнік, Р.П. Саблук, О.В. Овсянніков. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 190 с.
9. Шпичак О.М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції/О.М. Шпичак//Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. — К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. — Вип. 154. — Ч. 1. — С. 11–19.

Надійшла 12.05.2014.